

Kaçar, Irmak-Zuhal Ölmez (2020). "Latîfî'nin *Mazharu'l-Acâyib*'inin Türkçe *Tûtînâme* Tercümeleleri Arasındaki Yeri". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. S. 8, s. 89-106.

LATÎFÎ'NİN MAZHARU'L-ACÂYİB'İNİN TÜRKÇE TÛTÎNÂME TERCÜMELERİ ARASINDAKİ YERİ

THE PLACE OF LATİFİ'S MAZHARU'L-ACAYIB AMONG TÛTÎNÂME TRANSLATIONS IN TURKISH

Arş. Gör. Irmak KAÇAR*
Amasya Üniversitesi
irmakkacar@gmail.com

Prof. Dr. Zühal ÖLMEZ**
Yıldız Teknik Üniversitesi
zuolmez@gmail.com

Öz

Hint edebiyatında Sanskritçe yazılan ve "Şukasaptati" (Papağanın Yetmiş Hikâyesi) olarak bilinen hikâyeler, ilk önce Farsçaya *Tûtînâme* adıyla, ardından da Farsçadan başta Türkçe olmak üzere çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Binbir Gece hikâyelerine benzeyen *Tûtînâmeler*de ticaret amacıyla sefere çıkan bir adamın karısına göz kulak olması için görevlendirdiği akıllı papağanın adamın karısı ile aşığının buluşmasını engellemek için anlattığı hikâyelerden oluşmaktadır. Elimizdeki bilgilere göre Türkçeye üç kez tercüme edilmiştir. Bu tercümelelerin ikisi Osmanlı Türkçesiyle XVI. ve XVII. yüzyıllarda kim oldukları hakkında farklı görüşler bulunan iki mütercim tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Üçüncü tercüme ise Latîfî mahlaslı birisi tarafından da Nahşebî'nin Farsça *Tutinâme* tercümesinden *Mazharu'l-Acâyib* ismiyle Çağataycaya tercüme edilmiştir. Bu çalışmada üzerinde çalıştığımız *Mazharu'l-Acâyib*'in Türkçe *Tûtînâme* tercümeleleri

* ORCID: orcid.org/0000-0002-2890-1869

** ORCID: orcid.org/0000-0002-5881-503X

arasındaki yerine işaret edilecektir. Çalışmamızda, *Mazharu'l-Acâyib* ve diğer iki Türkçe tercüme hakkında bilgi verildikten sonra tercüme kaynak metinleri, giriş ve sonuç bölümleri, muhtevaları, hikâyelerin başlıklandırılması ve başlama tarzları ile dil ve üslup özellikleri bakımından karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırma sonucunda, *Mazharu'l-Acâyib*'in diğer *Tutinâme* tercümelerine göre hem kaynak metin ve mütercim hakkında bilgiler sunduğu hem de daha fazla hikâye içerdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Latîfî, *Mazharu'l-Acâyib*, *Tûtînâme*, Nahşebî, tercüme, Çağatay Türkçesi.

Abstract

The stories written in Sanskrit in Indian literature and known as “*Śukasaptati*” (Seventy Stories of the Parrot) were first translated into Persian as *Tutinama*, then from Persian to various languages, mainly into Turkish. Similar to the Thousand and One Nights stories, *Tutinamas* are composed of the stories told by a smart parrot assigned to watch over his wife by a man when he was on a trade expedition in order to prevent the man's wife and her lover from meeting. According to the information we have, it has been translated into Turkish three times. Two of these translations are in Ottoman Turkish in the 16th and 17th centuries. It is known that it was translated into Turkish by two different translators but there are different opinions about who they were. The third translation was translated into Chagatay language with the name *Mazharu'l-Acâyib* from the Persian translation of Nahşebi by someone under the pseudonym Latîfî. The place of *Mazharu'l-Acâyib* that we are working on will be pointed out among the other Turkish *Tutinama* translations. In our work, after giving information about *Mazharu'l-Acâyib* and the other two Turkish translations, the translations will be compared in terms of the source texts, introduction and conclusion parts, contents, titling and styles of beginning of the stories, language and stylistic features. As a result of this comparison, it was seen that *Mazharu'l-Acâyib* both provided more information about the source text and the translator and contained more stories compared to other *Tutinama* translations.

Keywords: Latîfî, *Mazharu'l-Acâyib*, *Tutinama*, Nahşebi, translation, Chagatay Turkish.

Giriş

Doğu Edebiyatı'nda geçmişten günümüze kadar ulaşılmış hikâyeler arasında *Tûtînâme* hikâyeleri önemli bir yere sahiptir. Hint edebiyatında 'Şukasaptati'¹ (Papağanın Yetmiş Hikâyesi) olarak bilinen *Tûtînâmeler*, Sanskritçe yazılmış ve Binbir Gece hikâyelerine benzeyen hikâyelerdir. Bilge ve akıllı bir papağanın ağzından anlatılan bu hikâyelerin Hintçe aslının 70 hikâyeden oluştuğu söylenmektedir. Öykünün *Çintamani Bhatta*, *Şvetambara mezhebinden bir Cayna* ve *Purushottama oğlu Devadatta* nüshaları olduğunu belirten Korhan Kaya, öykünün Aziz Narada tarafından Tanrı İndra'ya anlatıldığına dair mitolojik kökeninden bahseder ve konusunu şöyle özetler:

"Devadasa, görevli olarak başka bir kente giderken papağanına, karısına göz kulak olmasını söyler. Papağan da karısı ile âşığının buluşmasını engellemek için her gece bir öykü anlatır. Öykülerin büyüüne kapılan kadın, kocasına ihanet tasarısını gerçekleştirmez. 70. Öykünün sonunda eve gelen koca da durumdan memnundur." (Kaya, 2016: 21-22).

Tûtînâmelerin farklı dillerde yazılmış birçok tercümesi bulunmaktadır. Eser, ilk önce Farsçaya *Tûtînâme* adıyla, ardından da Farsçadan başta Türkçe olmak üzere çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Sanskritçe aslından yapılan ilk düzenli çeviri 1330 yılında Şeyh Ziyâeddin Nahşebî tarafından yapılmıştır. *Tûtînâme*'nin Farsçaya aktarılan diğer çevirileri İmâd bin Muhammed'in *Cevâhirü'l-Esmâr*'ı, *Çihil Tûtî-i Âmiyâne*, Ebu'l-fazl Mübârek'in sadeleştirdiği *Tûtînâme* çevirisi, Muhammed Kâdirî'nin *Tûtînâmesidir*. Kâdirî'nin düzenlediği *Tûtînâme*, bazı Doğu ve Batı dillerine (Hindî, Bengalî, Tatarca, Almanca) de tercüme edilmiştir. Günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmesini ise ilk defa Şemsettin Kutlu yapmıştır. Avrupa dillerine çevirileriyle ilgili Rıza Kurtuluş şu bilgileri vermektedir:

"1792'de M. Gerrans'ın Kâdirî'nin metnini esas alarak on iki bölümü İngilizceye, Carl Jakob Ludwig Iken (Stuttgart 1822) ve Georg Rosen

¹ Śuka-saptati शुकसप्तति 'Name of 70 stories related by a parrot (of which there are 2 recsions extant (Monier Monier-Williams, 1899: 1079c). śukasaptati f. 'die siebenzig (erzählungen) eines papageien' (Böhtlingk VII, 1872-75: 237).

(Leipzig 1858) *Almancaya, Evgenii E. Berthels Rusçaya çevirmiştir (Moscow 1979). H. Brockhaus da sekiz "gece"yi Almanca tercümesiyle birlikte neşretmiştir (Leipzig 1843)". (Kurtuluş, 2006: 309-310).*

Tûtînâmeler, Türkçeye de birkaç kez tercüme edilmiştir. Bu tercümelerin ikisi Batı Türkçesiyle biri de Doğu Türkçesiyle yapılmıştır. Latîfî tarafından *Mazharu'l-Acâyib* ismiyle yapılan Çağatayca tercüme tarafımızca çalışılmaktadır. Bu çalışmada ise *Mazharu'l-Acâyib*'in diğer Türkçe tercümeler arasındaki yerine işaret edilecektir. Bunun için aşağıda öncelikle *Mazharu'l-Acâyib* ve diğer iki Türkçe tercüme hakkında bilgi verilecek, ardından da bu tercümeler çeşitli yönlerden karşılaştırılacaktır.

1. Türkçe *Tûtînâme* Tercümeleri

Sanskritçe aslından ilk olarak Farsçaya tercüme edilen *Tûtînâme* hikâyelerinin Türkçeye aktarımları Farsça tercümeler üzerinden yapılmıştır. *Tûtînâme* hikâyelerinin Türkçeye kaç tercümesinin olduğu, mütercimlerin kimler olduğu ve kaynak metin konusunda tartışmalar mevcut olup ortak bir görüş bulunmamaktadır.

İlk Türkçe *Tûtînâme* 1538 tarihinde tercüme edilmiş olup 43 gecedен oluşmaktadır. Nahşebî'nin *Tûtînâmesinden* Türkçeye çevrildiği düşüncesinin aksine 1314 tarihinde İmâd bin Muhammed tarafından hazırlanan *Cevâhirü'l-Esmâ'*'den tercüme edilerek Kânûnî Sultan Süleyman'a sunulmuştur. Mütercimi konusunda net bir bilgi verilmese de mütericmin Eyyûbî olma ihtimali yüksektir (Sona, 2012a: 22). Bu tercümenin Bodlein, British Museum, Rodos ve Süleymaniye'de bilinen dört nüshası bulunmaktadır (Sona, 2012b: 2302). Bu tercüme ile ilgili İbrahim Sona tarafından bir doktora tezi (2012a), Bekir Direkçi tarafından da tenkitli metin ve tıpkıbasımı içeren bir kitap çalışması yapılmıştır (2019).

İkinci tercüme ise, 27 gecedен oluşmaktadır. Üslup ve Arapça ve Farsça şiirler ve metinlerin azlığı bakımından ilk Türkçe *Tûtînâme*'den farklılaşmaktadır. Tercümeden ziyade telif özelliği göstermektedir (Sona, 2012a: 28-29). İkinci tercümenin 17. yüzyılda Nev'i Efendi'nin oğlu hamse sahibi Nev'i-zâde Atâyî tarafından II. Osman'ın emriyle yapıldığı öne sürülmüştür (Öztelli,

1976: 3-6). Bu tercümenin kütüphanelerde tespit edilebilen 17 yazma nüshası, Mısır ve İstanbul'da 13 matbu baskısı bulunmaktadır. Bu yazma nüshalar ve matbu baskılar Şemsettin Kutlu (tarihsiz), Behçet Necatigil (2009) ve Nagihan Gür (2014) tarafından günümüz Türkçesine sadeleştirilerek aktarılmıştır. Ayrıca bu iki tercüme üzerine üç yüksek lisans tezi yapılmıştır (Kesler, 2010; Atalas, 2010; Ağaoğlu, 2012).

Tûtînâme'nin yukarıda zikrettiğimiz Batı Türkçesi tercümelerinin yanı sıra Çağatay Türkçesiyle yazılmış bir tercümesi daha bulunmaktadır. Bu tercümenin elimizdeki nüshası, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Katanov Koleksiyonu Nr.2794'te bulunmaktadır.² Talik hatla kaleme alınan ve 172 yapraktan oluşan eserin her sayfasında on beş satır bulunmaktadır. Tercüme tarihi bilinmemekle birlikte son sayfasında H. 1299/M. 1881-82 yılında istinsah edildiği kaydedilmiştir.

Hofman, kataloğunda Ziyaeddin Nahşebî maddesi altında *Tûtînâme* hakkında bilgi verirken eserin çevrildiği diller ve bunların nüshaları hakkında da bilgiler verir. Türkçeye çevirilerinden bahsederken Osmanlıca, Tatarca ve Türkmençe olanlara kısaca değinir. (1969 III/4: 242). Doğu Türkçesi alt başlığında ise *Tûtînâmenin* üç çevirisinden söz etmektedir. Bunlardan biri Smirnov Kataloğu'na dayanarak yer verdiği Nahşebî'den tercüme edilmiş olan ve Kaşgar Türkçesine çevrildiğini söylediği iki nüshadır. Bu iki nüsha Leningrad'da bulunmaktadır. Hofman'ın verdiği bilgiye göre bu nüshalar 1865 ve 1785-1786 [?] yıllarında istinsah edilmiştir (1969 III/4: 243). 52 gecedен oluşan ve Mevlânâ Radî isimli bir kişiye sunulan eserin ismi de *Mazharu'l-Acâyib* olarak kaydedilmiştir. 1785/1786 tarihli diğer çeviriye ise soru işareti konulmuş ve kaynağının Nahşebî mi Kâdirî mi olduğu şüpheli görülmüştür. Doğu Türkçesi çevirisi olarak verdiği son çeviri ise 1718/1719 tarihli *Kırk Tûtî* adıyla geçen çeviridir. Hofman, Çağatay Türkçesine bir

---

² Çalıştığımız bu eseri Sadık Yazar, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ndeki el yazmalarının kataloğunu hazırlarken tespit etmiş ve bizi de haberdar etmiştir. Yazar, bu el yazması hakkında çalışmasında bilgi vermiştir: Yazar, 2016: 346.

çevirisinden de söz etmektedir. Çağatayca çeviri ise Molla Kurban Hurremî tarafından 19. yüzyılda yapılmıştır. (1969 III/4: 243-244). L.V. Dimitriyeva tarafından hazırlanan katalogta *Mazharu'l-Acâyib* adıyla 1856 numarada A 1062 yazma numarasıyla kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır (Dimitriyeva, 2002: 459).

2. *Tûtînâme*'nin Türkçe Tercümelerinin Karşılaştırılması

Türkçe *Tûtînâme* tercümeleri; tercüme edildikleri kaynak eserler, giriş ve sonuç bölümleri, hikâye sayıları, ana karakterlerin adları gibi hususlarda birbirlerinden farklı özellikler göstermektedir. Aşağıda bu hususlar, ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır.

2.1. Tercümelerin Kaynak Metinleri

Türkçe *Tûtînâme* tercümeleri yukarıda da belirtildiği üzere Farsça tercümelerden Türkçeye aktarılmıştır. Farsçada beş *Tûtînâme* tercümesi bulunmaktadır. Elimizdeki Türkçe *Tûtînâme* tercümeleri de bu Farsça tercümelerden üçüne dayanmaktadır.

İlk Türkçe *Tûtînâme* tercümesinin 1538 yılında, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 5325 numaralı 94 varaktan oluşan yazmadan yapıldığını incelemelerine dayanarak söyleyen Sona, bu yazmanın 1314'te Alâaddîn Muhammed Şâh'a, İmâd bin Muhammed es-Sagarî tarafından sunulan *Cevâhirü'l-Esmâr*'a dayandığını belirtir (Sona, 2012a: 18). İmad b. Muhammed es-Sagarî tarafından *Cevâhirü'l-Esmâr* adıyla M. 1314'te yapılan ilk Farsça *Tûtînâme* çevirisi, Şemseddin Âl-i Ahmed tarafından yayına hazırlanmıştır (1973). Eser *Dâsitân* başlığı altında 49 geceden oluşmaktadır. Eserde Emir Muizzî, Hakânî, Nizâmî, Rûmî ve Sa'dî gibi şairlerin şiirleri örnek olarak sunulmuştur (Sona, 2012a: 2-3).

İkinci Türkçe *Tûtînâme* tercümesinin kaynağı konusunda belirsizlik mevcut olup ortak bir görüş bulunmamaktadır. Kaynaklar, Kâdirî tarafından 35 geceye indirilerek sadeleştirilmiş olan metinden 17. yüzyılda Osmanlı Türkçesine tercüme edildiğini belirtir (Kut, 1997: 361; Kavruk, 1998: 42). Ancak bu ikinci tercümenin kaynağı ve mütercimi konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Kadirî'nin düzenlediği bu eser çok beğenilmiş ve çeşitli dillere tercüme edilmiştir.

Üçüncü Tûtînâme tercümesi, Nahşebî'nin *Tûtînâmesinden* yapılmıştır. Bu üçüncü tercüme Nahşebî'nin tercümesinin nerdeyse birebir tercümesidir. 52 geceden oluşmakta, *Tûtînâmedeki* karakterlerin adları Nahşebî tercümesindekilerle aynıdır ve şiirler Nahşebî'nin kendi mahlası ile yazdığı şiirlerdir. Şeyh Ziyâeddîn Nahşebî tarafından 1330'da yapılan bu tercüme, Farsça tercümelerin en meşhurdur. Nahşebî tercümesinde kaynak aldığı metindeki bazı hikâyeleri atlamış ya da yeniden düzenlemiştir. Diğer tercümelere farklı olarak baş karakterlerin isimlerini değiştirmiş, eserdeki manzum parçaları kendi yazmış başka şairlerin şiirlerinden örnek vermemiştir (Kurtuluş, 2006: 309-310; Berthels, 1964: 40-41). Nahşebî'nin tercümesi zamanla anlaşılabilir hale gelince Türk-Hint hükümdarı Ekber'in (ö. 1014/1605) emriyle Ebü'l-fazl b. Mübârek (ö. 1011/1602) tarafından eser sadeleştirilmiştir.

Türkçe *Tûtînâme* tercümelerinin üç farklı Farsça *Tûtînâme*'ye dayandığı görülmektedir. Bunlardan en meşhuru olan Nahşebî'nin *Tûtînâmesinin* Türkçeye sadece bir kez ve Çağatay Türkçesiyle tercüme edildiği, Osmanlı sahasında bu eserin bilinen bir Türkçe tercümesi bulunmadığı görülmektedir.

2.2. Tercümelerin Giriş Bölümleri

Türkçe *Tûtînâme* tercümelerinin giriş bölümleri, birbirlerinden Allah'a ve Peygambere dua, eserin sunulduğu kişiden bahsetme, tercümenin yapılma sebebi, eserin adı gibi bilgilerin bulunup bulunmaması bakımından farklılık göstermektedir.

İlk Türkçe *Tûtînâme* tercümesinin girişinde Allah'a hamd ve Hz. Muhammed'e salât ve selamdan sonra hemen hikâyeye geçilmektedir. Bu bölümde, eserin tercüme edildiği kaynak eser ve sunulduğu kişi hakkında bilgi verilmemektedir. Giriş bölümü şöyle başlamaktadır:

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm El-ğamdü li'llâhi rabbi'l-'âlemîn ve'ş-şalâtü ve's-selâmü 'alâ seyyidînâ Muhammedin hâtemü'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve 'alâ 'âlihî ve 'aşeretihî't-tâhirîne ve aşhâbihî ve aḥbâbihî ecma'in. Ammâ ba'de Hind kitâblarında meşûr olup şöyle rivâyet olunur ki... (Sona, 2012a: 167)

İkinci Türkçe *Tûtînâme* tercümesinin girişinde Allah'a hamd ile Hz. Muhammed'e ve ashabına dua ve selamdan sonra mütercim,

padişahın bu eserin çevrilmesi görevini kendisine verdiğini belirten bir sebep-i telif bölümü yer alır. Arkasından hikâyelere geçilir. Bu ikinci tercüme ile ilgili çalışmalarda, Cahit Öztelli'nin eserin giriş bölümünde bulunan aşağıdaki ifadelerden hareketle II. Osman'a sunulduğu şeklindeki kanaati tekrarlanmaktadır (1978: 1).

Sultân-ı selâîn-i cihân gül-i şad-berg-i ravza-i devlet cümle 'âlemüñ niğeh-bānı 'alî haseb-i 'Osmānî neseb-i ser-efrâz serîr-i sultânî mes'ele-i ārâ-yı bârgâh-ı 'Osmānî hazretleri kitâb-ı mezkûrî ibârât-ı merbûte vü kelimât-ı mazbûta ile taḥrîr olunmasın bu 'abd-i kemterlerine fermân buyurduklarında egerçi bu günâ umûra iḳdâm bu bendelerinüñ iḳtidârlarından dur idigi zâhir idi. (Ağaoğlu, 2012: 223)

İbrahim Sona'nın çalışmasında bu tercümeyle ait nüshanın istinsah tarihinin 1615 olarak belirtmesi (Sona, 2012a: 23) bizde bu eserin II. Osman'a (1618-1622) sunulmadığı şüphesi uyandırmaktadır. Yukarıda tercümeden alıntılanan cümlelerde geçen ve "Osman" sözcüğünü içeren tamlamaların Sultan II. Osman olarak değil de "Osmanlı" olarak anlaşılması gerektiğini düşünüyoruz. Ayrıca 1615 istinsah tarihli bu nüshanın varlığı bize tercümenin 1615 ve öncesindeki bir tarihte yapıldığını göstermektedir. II. Osman'ın tahta 26 Şubat 1618 tarihinde çıktığı bilindiğine (Emecen, 2007: 453) göre bu tarihten önce yazılmış bir eserin kendisine sunulamayacağı ortadadır. Bu meselenin başka bir çalışmaya konu edilerek tartışılması gerekmektedir.

Üçüncü Türkçe *Tûtînâme* tercümesinde ise mütercim Latîfi, tercümesinin başında Nahşebî'nin eserinin baş tarafında yer alan *giriş* ve *sebebi telif* kısımlarını birebir tercüme eder. Ardından da bu eseri tercüme etme sebebini, tercümeyle sunduğu kişiyi ve eserine verdiği ismi belirtir. Bu mensur kısımdan sonra Latîfi, kendisine ait bir şiirle hikâyeleri tercüme etmeye başlar. Şiirin son beytinde de mahlasına yer verir. Aşağıda tercümenin söz konusu kısımları gösterilmiştir:

Erbâb-ı dāniş u bīnişge ma'lûm ve ehl-i taḥkîk u tefṫişge mefhûm bolsun kim eḫşahu'l-fuḫāḫâ ve emlaḫu's-su'arâ Hızmet Mevlânâ ḫuddise sırruhu...

Ve yine ma'lûm bolsun kim Süleymân-ı zamân ve süḫandân-ı cihân ve dānişver şāḫlar şoḫbetleride ve dānâ şehin-şāḫlar meclisinde yol tapḫan Hızmet Mevlânâ Ra'dî zāde fazîletehu...

*Ve bu kitâbnı okuğuçı ve eşitgüçi kim 'aceb efsâneler ve 'aceb dâstân
zâhir bolur érdi ol sebebdin bu kitâbğa Mazharu'l-'Acâyib at kıoyuldı
(MA: 2b-3a).*

Eserin mütercimi olan Latîfî, giriş bölümünün sonuna “Tûtî Birle Hucesteniñ Dâstânı ve Tûtîniñ Söziğe Kirgeni” başlıklı on beyitlik bir mesnevi yazmış ve son beyitte mahlasını zikretmiştir:

*Tûtî kirdi sözge ol şîrîn-zebân
Zevk birle başladı bir dâstân*

...

*Ey Latîfî tapmadıñ Haqdın nazâr
Pîr-i ma'nîdin érür sen bî-ğaber (MA: 3a)*

Üç tercüme giriş bölümleri açısından karşılaştırıldığında Osmanlı Türkçesi ile yapılan birinci tercümede mütercim, sunulduğu kişi, esere verilen ad gibi konularda bilgi veren bir bölüm bulunmadığı; ikinci tercümede ise müstakil bir bölüm bulunduğu halde bu hususlarda açık bir şekilde bilgi verilmediği görülmektedir. Çağatay Türkçesiyle yapılan tercümede ise öncelikle kaynak eserin sebab-i telif bölümünün birebir tercüme edilmesinden sonra müstakil bir bölümde mütercimin mahlası, eseri sunduğu kişi ve tercümesine verdiği ad ile ilgili olarak kesin ifadelerle yer verildiği görülmektedir.

2.3. Tercümelerin Muhtevaları

Türkçe *Tûtînâme* tercümelerinde hikâyede ana karakterler, anlatıcı rolündeki tûtî, onun sahibi ve ticaret için sefere giden adam ve sefere giderken tûtîye emanet edilen ve kocasını aldatmaya meyilli bir kadındır.

Tûtînâme hikâyeleri *gece* adı verilen bölümlere ayrılmıştır. Ancak her gecede anlatılan hikâyeler içi içe geçmiş hikâyelere ayrılmaktadır. Bir gecede kimi zaman bir hikâye anlatılırken bazı gecelerde hikâye içinde hikâyeler yer almaktadır. Türkçe *Tûtînâme* tercümelerinde de 30, 43, 52 gece yer alırken anlatılan hikâye sayısı 70'ten fazladır.

İlk Türkçe *Tûtînâme* tercümesinde 43 gece yer alırken anlatılan hikâye sayısı 75 kadardır. İkinci Türkçe *Tûtînâme* tercümesinde en fazla 30 gece yer alırken anlatılan hikâye sayısı 75 kadardır. Üçüncü Türkçe *Tûtînâme* tercümesinde ise 52 gece yer alırken anlatılan hikâye sayısı 81 kadardır.

Tûtînâmelerin ana karakterlerinin en önemlisi olan Tûtî, her gece hikâyeler anlatarak sahibinin karısını zinadan korur, bilgili ve zekidir. Türkçe tercümelere Tûtî adıyla yer alır. Tûtînin sahibi olan tacir adam da ana karakterlerden biridir ve eserin ilk ve son bölümlerinde karşımıza çıkan, aldatılma tehlikesiyle karşı karşıya olan koca konumundadır. Osmanlı sahasında yapılan iki tercümede Sâ'id adıyla yer alırken, üçüncü tercümede adı Hacı Meymûne'dir. Tûtînin her gece hikâyeye anlattığı, kocasını aldatmaya niyetli, Sâ'id'in güzel karısı, Osmanlı sahasında yapılan iki tercümede de 'Mahşeker', Çağatayca tercümede ise 'Huçeste' adıyla karşımıza çıkmaktadır.

Türkçe *Tûtînâme* tercümelerinde başlangıç bölümlerinin farklı şekillerde yazılması durumunu, bitiş bölümlerinde de görmekteyiz. Tercümelerin bitiş şekilleri farklı tarzlarda oluşturulmuştur. Tercümelerin üçünde de seferden dönen koca yokluğunda olan biteni Tûtî'den dinler ve karısını yanlış iş yapmaktan koruduğu için takdir eder. İlk Türkçe *Tûtînâme* tercümesinin bitışı "*Hâcê Şâ'id 'ahdine vefâ idüp tûtîyi kafesden âzâd itdi. (Sona, 2012a: 431)*" şeklinde olup tacirin karısını affedip affetmediği belli değildir.

İkinci tercümede ise "*Hâcê Sâ'id dağı Mâhişeker'e cürm ü nâkerdesiçün tevbe vü istiğfâr virüp tekrâr maḥabbet üzre ber-ḳarâr oldılar.*" (Ağaoğlu, 2012: 408-409) ifadesinden de anlaşıldığı üzere tacir karısına bu çirkin niyetinden dolayı tövbe ettirir ve tekrar eskisi gibi muhabbetle yaşamaya devam ederler.

Ancak Latîfi'nin *Mazharu'l-Acâyib*'inde hikâyenin sonu tamamen farklıdır: "*H'âcê Meymûne tûtîniñ zîrek ü dâñâlîğîğa aḥsen ü âferîn okudı. Fi'l-ḥâl Huçesteni başını teniden cüdâ kılıp Hudâ Te'âlâğa bendelik kılmakğa meşğûl boldı*" (MA: 171b). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere tacir karısını olan bitenden dolayı affetmemiş ve onu öldürmüştür.

2.4. Tercümelere Hikâyelerin Başlıkları ve Başlama Tarzları

Türkçe *Tûtînâme* tercümelerinde gece isimleri, hikâyelere başlama ve hikâyeye adlarını belirtme, anlatıma giriş şekilleri birbirinden farklı tarzlarda ifade edilmiştir.

İlk Türkçe Tûtînâme tercümesinde gece isimleri Arapça yazılmıştır ve hikâyelere hikâyet şeklinde giriş yapılır:

ŞEB-İ BİST Ü NÜHÜM Çün âfîtabuñ şaru kabâsı perriler şâhı gibi medîne-i ka'r-ı mağribde penhân oldı. .... Mâh-şeker tûtîden ol iki hikâyeti iltimâs itdi. Tûtî didi: **HİKÂYET** Şöyle istimâ' itdüm ki Kâbil şehrinde bir tâcir var idi (Sona, 2012a: 344-345).

İkinci Türkçe Tûtînâme tercümesinin nüshalarından birinde gece isimleri verilmezken hikâye isimleri kısaca yazılır ve tûtî yeni bir hikâyeye başlamadan önce hikâyeden örnek vererek Mâhişeker'in dikkatini çekmeyi amaçlar:

Nitekim Bâbil pâdsâhınuñ kıızı hem dostunu taḥşil ve hem mâl-ı firāvân ele getirüp anuñla noḡsânlarını tekmiñ itdi." didi. Mâhişeker su'âl itdi ki "Nicedür ol hikâye?" **Hikâye-i pâdsâh-ı Bâbil** Tûtî aytdı: "Şöyle naḡl olunur ki zamân-ı evvelde bir Brehmen var idi (Ağaoğlu, 2012: 363).

Bir başka nüshada ise ne gece isimleri ne de hikâye isimleri yer almaz ve doğrudan hikâyeler anlatılmaya başlanır, ancak yine Tûtî yeni bir hikâyeye başlamadan önce hikâyeden örnek vererek Mâhişeker'in dikkatini çekmeyi amaçlar:

Ey Mâhişeker! Egerçi senüñ didugin i'tirâz evvel emirde ḡâtra gelür. Ancaḡ Sâh Behvâc'uñ aḡvâlini (e)yuçe bilen âdemlerüñ ḡâtrına bu gelmez. Zirâ Sâh Behvâc bir pâdsâh idi ki her vech uzere mâl u cân fedâ idup nice biñ 'âşık-ı dil-fiğârı maḡşûdına ırgürmisdür. Ḥattâ pîr-i felek-zedeyi duḡter-i perîye vâsıl itmek ḡuşuşında kendü nefis-i nefîsesini fedâ itdüğü kemâl-i keremine şâhiddür." didi. Mâhişeker aytdı: "Nicedür ol hikâye?" Tûtî -i Kâmil aytdı: "Naḡl olunur ki Şâh Behvâc'uñ bir maḡûle muşâḡibi var idi. İsmine 'Âzîm dirler idi (Kesler, 2010: 183).

Üçüncü Türkçe Tûtînâme tercümesinde ise gece isimleri yazılmış, hikâyelerin isimleri başlık şeklinde belirtilmiştir:

Onunçı Kêçesideki Dâstân: Vezîrni oḡlı sūdâ-gerni köçığa 'âşık bolġanı, sūdâ-ger seferdîn yıġaç tûtî alıp kélip naḡdînesini bay bêrgeni ve râhib vezîrni kélîniġe âşinâ bolġanı ve sūdâ-gerni ġamdın kutġarġanı. Âfîtab ḡaynaġan şarâb yanġan yaġ dek ḡum-ḡânesiġe olturdi (MA: 47a).

Tûtî sevgilisine gitmek için ondan izin almaya karşısına gelen Huceste'ye hikâyelerden örnekler vererek giriş yapar:

Mebâdâ tâcirîñ ve emîr-zâdeniñ vâkı'ası dek helâketge yeter-sen dedî. Ḥuceste soradı kim ḡandaġ bolup êken? Tûtî ayttı kim burunġı zamânda bir tâcirî bar êrdi. (MA: 47a-47b).

2.5. Tercümelerin Dil Özellikleri ve Söz Varlığı

Anadolu sahasında yapılan Türkçe *Tûtînâme* tercümeleleri aynı coğrafyada ve Klasik Osmanlı Türkçesiyle yapılmış olmasına rağmen tercümelerin yapıldığı yüzyılın ve kaynak metnin farklı olması aralarında dil ve üslup farklılaşmasına neden olmuştur.

İlk tercümede anlatım daha sade ve sanatsız iken, ikinci tercümede cümlelerin genellikle kısa olduğu, secili kullanımlara yer verildiği, anlatımın daha süslü, Arapça ve Farsça sözcüklerin ve terkiplerin daha sık kullanıldığı görülmektedir. İlk tercümede mensur kısımlar Türkçe, bazı ara söz ve ifadeler Arapça, şiir kısımları ise Farsçadır. Ancak ikinci tercümede şiir örnekleri ilk tercümedeki kadar sayıca fazla olmayıp Türkçedir. Bu iki tercümede şiirler farklı şairlere aittir. Bu iki tercümenin dil ve üslup özelliklerini göstermek için aşağıdaki kısımlar örnek olarak verilebilir. Aşağıda verilen örnek kısımlar aynı hikayelerden olmayıp tercümelerin farklı bölümlerinden tercih edilmiştir.

İlk tercüme:

Sa'id didi kim: Aşhâb-ı tevârih getürmüşlerdür kim Hürmüz şehrinde bir Nâ-ğudâ adlu bir kimse var idi, fâcir ü fâsık idi. Ekser 'ömri şürb ü zinâ ile geçmiş idi. Anuñ bir oğlı var idi. 'Ömri ki on iki yaşına irdi. 'Âlemde ne miqdâr ef'âl ve aqvâl-i kabîha var ise andan şâdir oldi. Ekser harekâtı ve deprenişi muhannesler harekâtı ve sekenâtı üzere idi. Atası ve akrabâsı ol fi'lden ziyâde 'âr iderlerdi. Bir gün dostlarından biri Nâ-ğudâ'ya didi kim: Eger dilersen kim bu oğlan merdler tarîkin duta seksan kimse kim beyâbânda büyümiş ola, toğru sözlü ola. Hergiz âbâdâna gelmiş olmayalar. Bu oğlanla ol kimseleri bir yıl bir ev içre habs (5) eyle. Şol şartıla kim ta'âm alup varan ve şu ileten kimseler hergiz bir kelâm söz söylemeyeler. Ümizdür ki ol oğlan muhannesler tarîkin terk ide, didi. Nâ-ğudâ bu sözi kabûl idüp oğlanı bir evde seksan beyâbân âdem ile habs itdi. Bir yıldan şoñra oğlanı çıkardı. Gördi ki aşlâ ol fi'lin terk itmemiş, belki bunuñ fi'li ol adamlara sirâyet idüp cümle muhannes sîretin almışlar. Beyt:

Eger şad sâl der-meşki koni düğ

Hemân düğest hemân düğest hemân düğ (Sona, 2012a: 173-174)

İkinci tercüme:

Bâzergân Sâ'id aytdı: "Erbâb-ı tevârih getürmüşlerdür ki diyâr-ı hürmüzde bir kimse var idi. İsmine Nâhüd dirler idi. Bir oğlı var idi. On iki yaşına girmiş idi. Dünyâda ne kadar fişk (u) fücür ve envâ'-ı kabâhat var ise irtikâb iderdı. Cümle fişkından mâ'adâ muhanneslik fi'line meyl idüp bu hâlınden cümle akrabâ vü ta'alluqatı 'âr iderlerdi.

Âhîr-kâr akrabâsınuñ biri Nâhûd'a bunı ta'îlîm itdi ki: "Beyâbânda büyümiş fi'l-i kûbh oğlûna seksân dâne şaliḥ âdem bulup oğlun ile bir ḥâneye ḥabs eyle. Ola ki şuleḥânuñ şoḥbetinden aña daḥî te'sîr idüp bu fenâ ḥuyı terk eyleye" didi. Pes bu ta'îlîm üzre seksân dâne şaliḥ âdem bulup ḥezâr mâl va'd idüp oğlı ile bir ḥâneye seksân gün ḥabs idüp ta'âm ve şarâb şaşrâdan virürlerdi. Ve'l-ḥâşıl seksân gün tamâm olunca kapuyı açup aḥvâllerin tecessüs itdiler: "Acebâ seksân âdemüñ şalâḥı te'sîr eyleyüp fişkı terk itdü mi?" diyü baḫdılar. Gördiler ki oğlâna şalâḥ te'sîr itmeyüp oğlânun fişkı ol seksân âdeme te'sîr idüp mecmû'ı muḥanneş olmış idi. (Ağaoğlu, 2012: 225-226)

Çağatay Türkçesiyle yapılan üçüncü tercümede ise hikâyelerin giriş bölümlerinin daha kısa, anlatımın ise daha sade ve süssüz olduğu; Arapça ve Farsça sözcüklerin de kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra 1881/82 yılında istinsah edilen eserde Özbekçe ve Yeni Uygurcaya ait söz varlığı da dikkat çekmektedir. Tercümede yer alan şiir, beyit örnekleri Türkçe olarak yer almaktadır ve bu şiir örnekleri Nahşebî'ye aittir.

Ṭûṭî aytı kim burunḫı zamânda bir tâcîrî bar êrdi. Vezîrni oğlıḡa dost u cihet-mend bolup yörür êrdi. Tâcîr ticâret üçün sūdâge bardı. Sūdâsı ḥûb yarar kıldı. Öz menziliḡa yanar boldı. Vezîrni oğlıḡa münâsib savḡatnı tapaalmadı. Her kısım kıymet bahâ metâ'ları körsettiler manzûr bolmadı ve aytur êrdi kim andaḡ savḡatnı alıp barıp bolmas êrdi. Dünyâ yüzide munıḡ dek metâ' bolmaḡay êrdi dep ḥeç nêmerseni lâyıḫ-ı birâderî körmes êrdi ve ḡayranlıḡda turup êrdi. Bir kimerse dedı kim fülân ḡükemâ ḡikmet bilen yıḡaçdın bir ṭûṭî kılıpdur. Ṭûṭîlerdin ḡûbraḫ ü bihraḫ sözleydür 'acâyib u ḡarâyiblerdin ḡaber aytadur dedı. Tâcîr be-şad-hezâr cân [u] dil birle müştâḫ bolup ol ṭûṭîni satıp aldı ve öz vilâyetge keldi ve öyge tüşti ve bala barḫasıḡa hem ḡaramadı. Vezîrni oğlını körgeli keldi. Dostı meclis-i 'âlî ârâste kılıp mübârek bâdlıḡ kıldı. Mest müstaḡraḫ boldılar. Vezîrni oğlı soradı kim ey dostum maḡa nême savḡat alıp keldiḡ dedı. Tâcîr aytı kim ey birâder saḡa yıḡaçdın bir ṭûṭî alıp keldim. (MA: 47b-48a).

Nahşebî tecrübe 'azîz turur

Tecrübe kılmayın ḥeç iş kıлма

İ'tikâd ḡulâşa her işde

İmtihân kılmayın anı kıлма (MA: 48b)

Türkçe tercümeleler arasındaki en önemli farklardan biri de gece başlangıçlarının bulunduğu bölümlerdir. Osmanlı Türkçesi ile yapılan ilk tercümede ve Çağatay Türkçesiyle yapılan tercümede gecelerin başlangıç kısımlarında güneşin batışıyla ayın ortaya çıkışının anlatıldığı bölümlerdeki sanatlı ifadeler, ikinci tercümede yer almamaktadır. Hikâyelere geçiş yapılmadan önce gecenin

oluşunun anlatıldığı bölümlerde doğrudan gece olduğu söylenmez, aksine bu durum bir olaya göndermede bulunularak ya da anlatılacak hikâyelerdeki kahraman veya olaylara benzetilerek anlatılır.

Hüsn-i ibtidâ ya da *berâat-i istihlâl* adı verilen bu anlatım sanatında maksada ve muhtevaya işaret eden sözcük ve deyimlerin yardımıyla konuya ilgi çekici güzel bir üslûpla başlama amaçlanır. Bu sanata çok değer veren eski müellifler Allah'a ve Hz. Peygambere veya devrin hükümdarını öven kısımlarda eserin konusuna işaret eden sözcük ve deyimlere özellikle yer verirler (Hacımüftüoğlu, 1992: 470).

Aşağıda üç tercümede de bulunan bir hikâyenin giriş bölümü bulunmaktadır. İkinci tercümede doğrudan hikâyenin anlatımına başlanırken, diğer iki tercümede ise hikâyenin anlatımından önce hüsn-i ibtidaya başvurulduğu görülmektedir. Söz konusu hikâyede, çok iyi dost olan bir kuyumcu ile bir marangozun işleri bozulunca seyahate çıkmaları ve misafir oldukları bir kilisede som altından yapılmış bir putu çalmaları anlatılmaktadır. Dolayısıyla aşağıdaki giriş kısımlarında da görüleceği üzere hikâyenin unsurları olan altın, put, put-hâne, süs eşyaları ve bunlarla alakalı sözcükler kullanılarak gecenin oluşu tasvir edilmiştir.

İlk tercüme:

Şeb-i Sivvum Āfitābuñ zerrīn bütin mağrib pütesine iletdiler ya'nī māhuñ sīm-endām şanemin maşriq büt-hānesinden çıkarup zāhir itdiler. Māh-şeker kendüzin zer ü zīver ile büt-i Āzer gibi bezeyüp eline sīmīn bilezük ayağına halhāllarla zeyn ve tezyīn idüp icāzet ecličün tūṭī yanına geldi (Sona, 2012a: 200).

İkinci tercüme:

Ammā nihayeti pezīr olmayup cüz'î şeyden maḥabbeti 'adāvete mübeddel olur. Nitekim kuyumcunuñ dülgere on iki yıllık dostlığı 'arz-ı dünyeviyye için 'adāvete mübeddel olduğu gibi." dīdi. Māhişeker su'āl itdi "Nicedür ol hikāye? Hikāye. Tūṭī aytdı: "Kütüb-i tevārīḥde mezkūrdur ki Āzerbāycān şehrinde bir kuyumcu ile dülgere var idī. İkisī daḥı birbiriyle gayet dostlaşurdı (Ağaoğlu, 2012: 252).

Üçüncü tercüme:

Üçünçü Kéçesi: Zerger-i Herātiniñ vākı'asını taqrīr kıılır. Āfitāb zerrīn libāsını kéyip çün ruhsāre-yi 'āşīkān za'ferānga mübeddel bolup

hücre-nişin bolğanı pûte-yi mağribde güzâr boldı. Şebî şeb-gerd-vâr tîre-gün Ehremen dîdâr-ı zengî-veş çehresini (...) kıldı. Nukre-yi mâh ez-kâr-gâh-ı maşrıq tulû' kıldı. Huceste libâs-ı zerrîn çün fâvus-ı mest dâk özini ârâste kılıp envâ'-ı cevâhirât bilen serv-i âzâd dâk kıddığa zînetler bîrip tûfîni kaşığa keldi ve ruşsat tiledi... (MA: 12b-13a).

Sonuç

Tûtînâmelerin Türkçeye üç farklı Farsça tercümeden yapıldığı bilinmektedir. Bu Farsça tercümelemin en meşhuru Nahşebî'nin tercümesi olup Türkçeye sadece bir kez ve Çağatay Türkçesiyle tercüme edilmiştir. Diğer iki Türkçe tercüme ise Osmanlı Türkçesi ile yapılmıştır.

Bu üç Türkçe tercüme çeşitli yönlerden karşılaştırıldığında ortaya bir takım benzerlikler ve farklılıklar çıkmaktadır.

Üç tercümenin sebep-i telif olarak adlandırılabilir giriş bölümlerinin farklı olduğu görülmektedir. Osmanlı Türkçesi ile yapılan birinci tercümede giriş bölümünde mütercim, sunulduğu kişi, esere verilen ad gibi bilgilerin yer almadığı, ikinci tercümede ise müstakil bir bölüm bulunduğu halde bilgilerin açık bir şekilde yer almadığı görülmektedir. Çağatay Türkçesiyle yapılan tercümede ise öncelikle kaynak eserin sebep-i telif bölümünün birebir tercüme edildiği, ardından ayrı bir bölümde ise mütercimin mahlasının, eseri sunduğu kişinin ve tercümesine verdiği adın kesin ifadelerle yer aldığı görülmektedir.

Üç Türkçe *Tûtînâme* tercümesinin gece ve hikâye sayılarının da farklılık gösterdiği görülmektedir. İlk tercümede 43 gece ve 75 hikâye bulunurken, ikinci tercümede en fazla 30 gece ve 75 hikâye, üçüncü tercümede ise 52 gece ve 81 hikâye bulunmaktadır.

Osmanlı Türkçesi ile yapılan iki tercümede sefere giden kocanın adı Sâid, kocasını aldatmaya niyetli kadın ise Mahşeker adıyla yer almaktadır. Üçüncü tercümede ise kocanın adı Hacı Meymune, tûtînin her gece hikâye anlattığı, kocasını aldatmaya meyilli kadın ise Huceste adıyla yer almaktadır.

Türkçe *Tûtînâme* tercümeleminin bitiş bölümleri farklı tarzlarda oluşturulmuştur. Tercümelemin üçünde de seferden dönen koca yokluğunda olanları tûtîden dinler ve karısını koruduğu için

memnun olur. İlk tercümede bitiş kısmında tacirin karısını affedip etmediği konusu belirsizdir. İkinci tercümede ise tacir karısına tövbe ettirir ve tekrar eskisi gibi yaşamaya devam ederler. Ancak üçüncü tercümede tacir olanlardan dolayı karısını affetmemiş ve onu öldürmüştür.

Tercümelerin gece başlangıçları da birbirlerinden farklıdır. Osmanlı Türkçesi ile yapılan ilk tercümede ve Çağatay Türkçesiyle yapılan tercümede güneşin batışıyla ayın ortaya çıkışının anlatılacak hikâyelerdeki kahraman veya olaylara benzetilerek anlatıldığı ancak ikinci tercümede doğrudan hikâyeye geçildiği görülmektedir.

Latifî'nin yazdığı Çağatayca *Mazharu'l-Acâyib*, diğer iki *Tutinâme* tercümesine göre kaynak metne dair bilgiler içermesi, mütercimi hakkında bilgi sunması ve hikâye sayısının fazlalığı gibi yönlerden bilinen *Tutinâme* tercümelerine göre daha derli toplu görünmektedir. Yakın zamanda bu eserin tam metni sunulacağından, *Tûtînâmeler* arasındaki yerinin sonraki karşılaştırmalı çalışmalarla daha da netleştirileceğini ve Türkçe hikâye külliyyatına yeni hikâyeler ekleneceğini umuyoruz.

Kaynakça

- Ağaoğlu, Adem (2012). *Tutiname Metin ve İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atalas, Burcu (2010). *Tutiname Metin ve İnceleme (88a-177b)*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berthels, Evgenii (1964). "Nahşebî". *İslam Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, s. 40-41.
- Böhtlingk, Otto - Rudolph Roth (1872-1875). *Sanskrit Wörterbuch*. St. Petersburg: Siebenter Theil.
- Direkci, Bekir (2019). *Tûtînâme (Giriş-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım-Sözlük)*. Konya: Palet Yayınları.

- Dmitriyeva, Ludmila V. (2002). *Katalog Tyurkskih Rukopisey, İnstituta Vostokovedeniya Rossiyskoy Akademiy Nauk*. Moskva: İzdatel'skaya Firma Vostoçnoy Literaturı RAN.
- Emecen, Feridun (2007). "Osman II". *İslam Ansiklopedisi*. C. 33. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 453-456.
- Gür, Nagihan (2014). *Tûtînâme*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah (1992). "Berâat-i İstihlâl". *İslam Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 470.
- Hofman, Henry Franciscus (1969). *Turkish Literature A Bio-Bibliographical Survey*. Section III. Part I. C. 4-6. s. 237-245. Utrecht.
- Kavruk, Hasan (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, Korhan (2016). *Hint Masalları*. 3. bas. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kesler, Hülya (2010). *Tutiname Metin ve İnceleme (1b-88a)*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtuluş, Rıza (2006). "Nahşebî, Ziyâeddin". *İslam Ansiklopedisi*. C.32. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 309-310.
- Kut, Günay (1997). "Hint Edebiyatından Türk Hikâyelerine". *Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 8, s. 357-377.
- Kutlu, Şemsettin (Tarihsiz). *Tuti-name Papağanın Hikayeleri*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- MA: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Katanov Koleksiyonu Nr.2794.
- Monier-Williams, Monier (1899). *A Sanskrit-English Dictionary, Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages*. Oxford.
- Necatigil, Behçet (2009). *Tutiname Behçet Necatigil'in Kaleminden*. İstanbul: Can Yayınları.
- Öztelli, Cahit (1976). "Tûtînâme Üzerine Bilgiler". *Sivas Folkloru*. S. 46, s. 3-6.

- Öztelli, Cahit (1978). "Tûtî-nâme İçin Son Araştırma". *Sivas Folkloru*. S. 54, s. 1-4.
- Sona, İbrahim (2012a). *Türk Edebiyatında Tûti-nâme Hikâyeleri (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sona, İbrahim (2012b). "1538 Tarihli İlk Tükçe Tuti-name Tercümesi". *Turkish Studies*. C. 7, S. 3, s. 2299-2311.
- Şemseddin Âl-i Ahmed (1973) *İmâd bin Muhammed, Tûtî-nâme Cevâhirü'l-Esmâr*. Tahran: Bünyâd-ı Ferheng-i İran.
- Yazar, Sadık (2016). "İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ndeki El Yazmalarının Kataloğu". *Türkiyat Mecmuası*. 26(1), s. 339-446.